

Commemoratio

Gaal György

Kolozsvár

Szathmári Pap Károly – Kolozsvár szülötte, Bukarest művésze

Születése 200. évfordulójára

Károly Szathmári Pap – Native of Cluj/Kolozsvár,
Artist of Bucharest. Abstract

This study commemorates the activity of Károly Szathmári Pap at the 200th anniversary of his birth. He was born in Cluj/Kolozsvár of a famous Calvinist family. He studied in the Reformed College of his home town, where he also started his artistic career. For a short period he was a civil servant. Then he studied drawing and painting in Vienna and Italy. Beginning with 1840 he worked as a portraitist in Transylvania. He also painted landscapes. In 1843 he was invited to Bucharest, where he became a very fashionable artist, painter of the royal court. Beginning with 1848, he also became interested in photography. He participated in the Balkan Wars as war-correspondent, taking pictures of different moments of military operations.

Keywords: Károly Szathmári Pap, Reformed College of Kolozsvár, portraitist, painter, photographer, Bucharest, Balkan Wars.

Művész hazája széles e világ – vallotta Arany János egy 1850-ben írt versében. Kolozsvár szülöttei közül leginkább Szathmári Pap Károly életútja bizonyítja e verssor igazságát. Pedig nem véletlenül csöppent e városba, hanem felmenői több generáción át tekintélyes polgárok és egyházi emberek voltak, s lett volna esélye itt helyben is érvényesülni. A művészegénység azonban felszínre tört, érvényesült, s messzi tájakra elragadta az alkotót tanulni, tapasztalni, a látottakat megörökíteni. Így lett Kolozsvár szülöttéből Bukarest csodált művésze, Európa és Ázsia bekalandozója.

Mikor 1812. január 11-én keresztvíz alá tartották a kis Károlyt a reformátusok templomában, még élt nagybátyja, Szathmári Pap Mihály (1737–1812), a Református Kollégium nagytekintélyű, hollandiai egyetemi körökben

Szathmári Pap Károly (1812–1887)

is elismert teológia-professzora. Ennek édesapjáról, Zsigmondról (1703–1760) pedig még sokan számon tartották, hogy a város jeles prédikátora volt, akit esperesnek választottak, s a püspöki székre is méltónak találtak. S még az ő apja is, a városban letelepedő János (1658–1707) is kitűnő szónokként kapta meg a zilahi, dési, végül kolozsvári lelkészi tisztséget. Koporsó alakú sírköveik ott sorakoznak a Házsongárdi temető kis kertjében az egyik legpatinásabb műemlék-együttest képezve. A család különben valamikor a Péterfalvi Sípos nevet használta, de aztán Szatmárra telepedtek, s több generáción át papok voltak, s így ragadt rájuk a 18. századtól Kolozsvárt használt nevük. Szathmári Pap Mihály professzornak az öccse volt János (1756–1836) kolozsvári szenátor, akinek Dániel (1786–1829) fia Wass Zsuzsannát (1789–1857) vette feleségül. A feleség édesapja, id. Wass Pál húsz évig volt a város adószedője, az öccse, ifj. Wass Pál pedig katonatisztként és emlékiróként vált ismertté. E házasságból öt gyermek született, s az első, Károly lett a híres művész.

Szathmári Pap Károlyt a családi hagyományoknak megfelelően a kolozsvári Református Kollégiumba írtatták be 1819-ben, s miután sikeresen elvégezte az osztálytanítók vezetése nyolc alsó osztályt, 1827-ben kikérte bizonyítványát. Ez arra utal, hogy barátjával, unokatestvérével és osztálytársával, Pataki Sándorral más intézetben akartak tovább tanulni. Az igen elismerő bizonyítvány kiemeli a szépírában, festészetben és zenében életkorát felülmúló előmenetelét, továbbá német, valamint francia nyelvismereteit. Az, hogy a két barát ekkori bécsi útjáról is hírünk van, arra enged következtetni, hogy ott megpróbálták beiratkozni a művészeti akadémiára. Miután ez nem sikerült, s már június 11-én amúgy is aláírták a kollégiumi törvényeket, ősztől a tógás diákok sorában folytathatták a három kétéves kurzusból álló felsőbb tanulmányokat. Másodéves bölcseész volt Károly, amikor családja tragédiája kibontakozott. A főkormányszéknél és a református főkonzisztóriumnál is pénztárosi tisztséget betöltő édesapa kártyázásra adja a fejét, hozzányúl a gondjaira bízott közpénzekhez, s mikor nem tud elszámolni, 1829 februárjában főbelövi magát. Ez kétségtelenül a fiatalember pályakilitásait nagymértékben beárnyékolja. Azért még 1829–1831 között a jogi tanfolyamot is elvégzi. Ekkoriban a bölcseletet előadó Lengyel István, majd 1829-től a jogász Tunyogi Csapó József a kollégium igazgatója, a természettudományokat Méhes Sámuel, a történelmieket pedig ifj. Szilágyi Ferenc oktatja. Mindnyájan tárgyak tudósai is, hármuk rangját az akadémiai tagság fémjelzi.

A kollégium ifjúsága az 1820-as évek végén egyre jobban kezdi értékelni anyanyelvét, a kibontakozó magyar költészet alkotásait olvassák, és 1827-ben Kelemen János vezetésével költészeti kört, 1830-ban Ifjúsági Olvasóegyletet alapítanak, ennek gróf Bethlen Farkas lesz az elnöke, Pataki Sándor az alelnöke, Szathmári Pap Károly pedig a főjegyzője. Kelemen János ötlete lehetett, hogy a fiatalok írta vers-kísérleteket kötetbe foglalják, s ő szerkesztette meg az *Aglája* című zsebkönyvek 1829–1831 között megjelent négy kötetét. Az első kötetben Szathmári az *Egy temetőben* című borongós hangulatú, az elmúlást és szerelmet szembeállító négyszakaszos verssel szerepel. A második kötetben közölt tizenkét szakaszos verse *A' Schweiz* címet viseli, elvágyódás csendül ki belőle, az akkor még csak hírből ismert országban szeretne élni:

*Messze a hegyek távol kékkletében
Egy nép él békés völgye rejtekében:
Örök boldogsága
Édes szabadsága.*

Ugyancsak a kollégiumi élet biztosított lehetőséget Szathmárinak a művészeti alapismeretek elsajátítására. A szépírást és a rajzot 1815-től 1829-ig a bécsi képzettségű

Nagy Sámuel keresett portré-rajzoló és metszet-készítő oktatta, időnként őt Bodnár Dániel helyettesítette. Nem kizárt, hogy az ifjú Szathmári eljárt a katolikus líceumban működő „Normál Rajzoda” Gottfried Neuhauser vezette óráira is. 1830-ból keltezett, „Egy eszmény, amelyet sohse lehet elérni” feliratú, fiatal nőt ábrázoló portréja ekkoriban keletkezhetett, s arra utal, hogy már művészien kezelte a vízfestést.

A kollégiumi évek alatt a vakációk is szerephez jutottak. Az 1820-as évek közepén néhány szünidőt nagybátyájánál, Szathmári Pap Zsigmondnál töltött Vízaknán. Ez a tudós pap csak azért nem lehetett édesapja, Mihály professzor utóda a kolozsvári tanzséken, mert szerencsétlen házassága válással végződött, s ez akkoriban megbocsáthatatlan vétkek voltak. A nagybácsi főleg a német nyelv gyakorlásában segítette Károlyt, s valószínűleg elvitte Szebenbe is, s megmutatta neki a Brukenthal Múzeum kincseit. Az 1828-as vakációt Szathmári, Pataki és néhány társa erdélyi „honismereti” körúttal szándékozott tölteni, felkeresvén a nevezetes látnivalókat, régiségeket.

A jogi kurzus elvégzését követően 1831-ben döntenie kellett Szathmárinak. Vagy tovább folytatja a tanulást a két teológiai osztállyal, s akkor lehet pap, esetleg tanár, vagy pedig közigazgatási pályára lép. Minthogy édesapja öngyilkossága rá is árnyékot vetett, s édesanyja, valamint három húga anyagi támogatásra szorult, a közigazgatást választotta. Itt egy nagyon sok kitartással végigjárható hivatali ranglétra várt rá. Bizonyára ezt a munkakört csak időlegesnek tekintette, s mellette a művészi stúdiumokra összpontosított. Átmeneti megoldásként jól kihasználta az akkori hivatalok nyújtotta lehetőségeket. Ugyanis Erdély ügyeit a főkormányshé vagy gubernium intézte Kolozsváron, ez minisztériumhoz hasonló kormány szerv volt. De ennek pénzügyi részlege, a kincstartóság Szebenben székel. A császári udvarral ezek kapcsolatát a Bécsben székelő Udvari Kancellária biztosította. A négy év alatt, amíg szerény fogalmazói beosztásban a közigazgatás alkalmazottja volt, mindhárom helyen szolgált. Kolozsvárt a főkormányshéknél kezdte a hivatalnoki pályát. Rövidesen áthelyeztette magát Nagyszebenbe, a kincstartósághoz. Itt megcsodálhatta, másolhatta a Brukenthal Képtár remekműveit. Nem kizárt, hogy az ekkoriban itt tartózkodó Barabás Miklóssal is megismerkedett. Innen saját kérésére a bécsi Udvari Kancelláriára helyezték át. A birodalmi fővárosban nem csak képtárak kincseit vehette szemügyre, hanem bejárhatott a rangos művészeti akadémiára is. Itt fejlődik tényleges művésszé, aki már mások elismerését is kivívja.

Két, ekkoriban Bécsben tartózkodó magyar főúr, a színházpártoló és fordító gróf Bethlen Ferenc, valamint gróf Esterházy László támogatásával indulhat el álmai földjére, Itáliába művészi tanulmányokra 1837 szeptemberében. Először azonban a német nyelvterületen szerez tapasztalatokat. Salzburgon át Münchenbe utazik, s a bajor főváros híres művészeti akadémiáján tölt pár hónapot, aztán Svájjal is megismerkedik, s csak 1836 novemberében érkezik meg nagybátyjához, a katonáskodó Wass Pálhoz Páduába. A következő év elején Velencébe megy tanulni, de itt két hónapra a sárgaság ágyba dönti. A következő hónapokat híres észak-itáliai városokban tölti: tanul és rajzol. Elsajátítja az olasz nyelvet. 1837 őszén Erdélyben jár, majd Bécsen át újra Itáliába utazik, megjárja Pisát, Firenzét, Rómát, Nápolyt, felkeresve e városok híres képtárait. Egyben a romantika ókor-rajongása is búvkörébe ejti. Minden régiség gyűjtőjévé válik, de különösen a művészi alkotásokat igyekszik megszerezni. Munkájában sokszor akadályozza ki-kiújuló májbetegsége. 1838 vége felé Bécsben Peter Fendi közkedvelt festő és grafikusművész tanítványa lesz. Valószínűleg a litográfia titkaiba is ő avatja be.

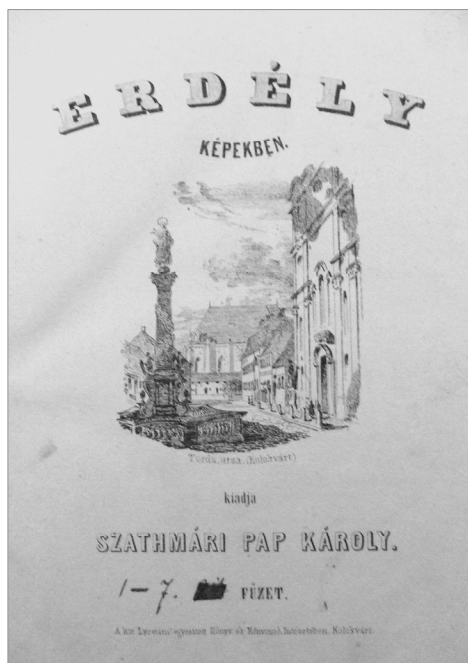
Ekkoriban a portréfestés a legkeresettebb műfaj. Főúrak és vagyonosabb polgárok igénylik arcuk megörökítését, s szépen honorálják is az idealizáló képet. Ez a bieder-

meier festészet korszaka. A híresebb színészek, politikusok, költők portréját a közönség is szívesen megvásárolja, úgyhogy ezeket érdemes litografálni. Barabás Miklós és Sikó Miklós is ezen az úton indul. A tájképfestés már inkább passzió. A művész megörökíti a kiválasztott tájrészletet, aztán – ha szerencséje van – találhat rá vevőt. Szathmári jóformán mindenféle képet festett, a csendélet kivételével.

Művésznünk 1840 táján tért haza szülőföldre, bizonyára azzal a gondolattal, hogy itt művészetéből megélhetését biztosítja. Néhány színészportréja (Déryné – 1834, Lendvay – 1837) ekkor már közismert, remélheti, hogy Erdély előkelőségei is vele festetik meg képmásukat. Kolozsvárt műtermet is berendezett, s Bethlen Ferenc támogatásával talán festőiskolát nyitott, de alig akadtak tanítványai. Kolozsvárt ekkoriban már két nyomda melletti litografáló műhely is létezett, a reformátusokét a művészi hajlamú Barra Gábor vezette. A katolikusok Lyceum nyomdájának műhelye szintén jól fel volt szerelve, de egyikük sem vetekedhetett a bécsi műhelyek minőségével.

Szathmári erdélyi pályakezdését két album tette emlékezetessé.

Az egyik az erdélyi tájakat és néprajzi sajátosságokat igyekezett megörökíteni. A művész valószínűleg lóháton és postakocsin jutott el a neves városokba, természeti érdekességekhez, műemlékekhez, s azokról vázlatot készített, majd kidolgozva kőre metszette őket. A metszetekhez szöveget is írt vagy íratott jó tollú helytörténészekkel. A kísérszövegek többnyire a tájjal kapcsolatos legendákat is rögzítik. A képeket füzetekbe foglalva adták ki. Az első füzet megjelenéséről 1841 májusában tájékoztat a kolozsvári *Múlt és Jelen* című lap. 1842 szeptemberében a *Hon és Külföld* a második füzetet ismerteti. Bibliográfiái utalás szerint 12 füzet is elkészült 1843-ig. A kolozsvári egyetlen példány az 1–7. füzet kolligátuma. Címlapja szerint: *Erdély képekben*. Kiadja Szathmári Pap Károly. [1–7] füzet. A kir. Lyceum egyesített Könyv- és Kőnyomó Intézetében. Kolo'svárt. A megjelenési év nincs feltüntetve, s a füzetszámokat utólag tollal írták rá. A címlapon a Torda utca, vagyis a mai Egyetem utca elmosódó rajza látható. A 94 lapos album 31 rajzából csak néhány színes nyomat. Kolozsvár, Brassó, Segesvár, Válaszút, Torockószentgyörgy, Tordai-hasadék, Szent Anna tava – néhány a bemutatott tájakkól. De számos népviseletbe öltözött személyt, főleg leányt is megörökít. A mű egyik román ismertetője, Ion Muşlea örömmel állapítja meg, hogy ez az album fedezi fel és mutatja be elsőként az erdélyi románság népművészetét. A szövegírók közt találjuk a történész Kőváry Lászlót, a bölcsész Nagy Ferencet, a történetíró Szilágyi Sándort, a költő Dózsa Dánielt. A Kolozsvárról szóló fejezetet Krizbay Miklós jegyzi, a hozzá társuló képet eltulajdonították az itteni kötetből. Murádin Jenő megállapítása szerint: „Az album rajzai a kor legszebb magyar litográfiái.”¹

¹ Murádin Jenő: *Szathmári Pap Károly*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár [2003], 41.

A másik albumról alig tett említést a korábbi szakirodalom. Elszórt képeit Murádin Jenő gyűjtötte össze, s tette közzé 2008-ban: *Képtára az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1842-ben egybe gyűlt rendjeinek*. Kiadta Szathmári P. Károly. Kolozsvárt. A reformkor talán legeredményesebb erdélyi országgyűlését 1841. november 15. és 1843. február 4. között tartották Kolozsvárt a Redut, vagy más néven Vigadó nagytermében. Ezen részt vett jóformán Erdély minden nevezetes személyisége. Vagy mint követ, vagy mint királyi hivatalos. Körülbelül háromszázan tanácskoztak – az akkoriban a Habsburg Birodalmon belül külön országnak tekintett – Erdély legfontosabb ügyeiről. Ez kitűnő alkalom volt egy portréfestőnek, hogy neves személyiségeket megörökítsen. Úgyhogy Szathmári hónapokon át igyekezett rávenni, meggyőzni a politikusokat: szakítsanak időt a portrévázlat elkészítéséhez. Majd alá íratva velük a rajzlapot. Igazi biedermeier-portrék születtek. Többnyire szemből, néha félprofilból ábrázolják a személyt indulatmentes, némileg ünnepélyes arckifejezéssel. Jellemrajzot nyújtanak. Díszes magyaros nemesi vagy papi, tiszti viseletük is jól kivehető. Az album teljes sorozata sehol sincs meg, 40–50 kép található a néhol megőrzött példányokban. Murádin Jenő 70 portrét gyűjtött egybe s tett közkinccsé. De ő sem tudja megállapítani, hogy eredetileg a 300 résztvevőből hánynak készült el a portréja. A reformkor olyan nagy személyiségeinek arcvonásait örökíti meg az album, mint gróf Teleki József, báró Jósika János, báró Kemény Ferenc, báró Wesselényi Miklós, Kováts Miklós püspök, báró Jósika Lajos, báró Jósika Sámuel, gróf Esterházy Dénes, gróf Kemény József, Veér Farkas, Topler Simon, Szabó János és Kedves István apátok. Nem kétséges, hogy a külön-külön is sokszorosított, sikerült portrékért méltó honoráriumot kapott a művész.

A szülővárosban töltött éveknél van még egy tárgyi emléke. 1842 februárjában hunyt el Bölöni Farkas Sándor, az észak-amerikai utazó és útleíró, a reformkor egyik lelkes vezéregyénisége. Síremlékének elkészítésére gyűjtést indítottak, s felkérték Szathmárit, hogy készítse el Bölöni mellszobrát. Igaz, hogy művésznünk sem azelőtt, sem azután nem szobrászkodott, mégis sikeresen megmintázta a jeles demokratát. A mellszobor felkerült az 1845-ben elkészült emlékműre, s máig látható – újabban restaurálva – a házsongárdi síroszlopon.

A nyári hónapokban Kolozsvárt nem sok megrendelésre számíthatott egy portréfestő: a módosabb réteg ilyenkor vagy vidéki kastélyában hűsült, s vezette a gazdasági munkákat, vagy pedig fürdőre ment szórakozni, egészségét ápolni. Így természetes, hogy művésznünk is a fürdőhelyeket kereste fel, s az ott nyaralóktól várt megrendeléseket. Ekkoriban az erdélyi fürdőhelyeken gyakran módos román bojár családok töltöttek heteket, hiszen itt már nyugati fürdőélet folyt, s mégsem kellett napokig kocsikázniuk egész családjukkal üdülés céljából. A két legfelkapottabb erdélyi gyógyfürdőnek Borszék és Előpatak számított, s Szathmári 1843 nyarán e két helyen gyógyította májbaját s keresett megrendelőket. Talált is gazdag román családokat, akik méltón jutalmazták a művészt. Borszéken ismerkedett meg Gheorghe Bibescu havasalföldi vajdával és szép feleségével, akik meghívták Bukarestbe. Úgy tűnik, néhány képe keltezéséből, hogy Szathmári már 1831-ben és 1834-ben is megfordult a román nagyvárosban, sőt Barabás Miklós is ott

festegtetett 1831–1833 között. Az itteni keleties viszonyok közt élő úri réteg igényelte a nyugatias, idealizáló portrék festését. De a művészt amúgy is vonzotta az itteni keleties világ. Bukarest akkoriban a Kelet küszöbének számított, a hosszas török uralom az itteni öltözködésben, építkezésben, szokásvilágban is nyomot hagyott. Ugyanakkor a bojár családotok jó része már a nyugatias kultúrát tartotta irányadónak, gyermekeit akár Párizsba is kiküldte tanulni. Szathmári ott a Nyugat képviselőjének, egy nyugati művészet meghonosítójának számított. A fejedelmi család révén megismerkedhetett a vezető társadalmi rétegekkel, s ezek megrendelése jó időre ellátták munkával. Ráadásul Szathmárinak volt egy egészen személyes oka is a bukaresti letelepedéshez: 1843-ban megnősült, egy gyalui fogadós lányát, Ritschel Jozefát vette nőül, akit a család, a kolozsvári rokonság nem talált rangban méltónak. Bukarestben nem kellett a „megszólástól” tartania.

Valószínűleg eleinte Szathmári sem gondolt arra, hogy végleg Bukarestben telepedjék le, de itt mind kedvezőbben alakult sorsa, biztosított volt jövedelme, úgyhogy végül is beleszokott az itteni viszonyokba, második hazájává vált a román főváros. Keletiesen berendezett műtermet nyitott, egy ideig fogadóban lakott és dolgozott, majd saját házat is vásárolt. Az egymást követő uralkodók állandó megrendelésekkel látták el. Képeivel akarták nyugaton népszerűsíteni az országot. Ő lett a román nép nemzeté válásának, nagy történelmi eseményeinek a krónikása, képi megörökítője. Fogékonyságára jellemző, hogy 1848 táján kitanulta a fényképezést is, pár év múlva már fényképészeti műtermet nyitott. 1860 körül 54 darabból álló bukaresti fényképalbumot állít össze, ez a főváros első átfogó képi rögzítése. Portrék sorát készíti az uralkodókról és családtagjaikról, híres történelmi személyiségekről. Színes felvételekkel is kísérletezik. 1866-os *Románia* című albuma több mint 50 felvételen örökíti meg a kialakuló ország gyönyörű tájait, emlékeztetre méltó épületeit. A két román fejedelemség 1859-es egyesülése során megválasztott Alexandru Ioan Cuza uralkodó 1863. október 16-án „udvari festő és fényképész” címmel tünteti ki Szathmárit, s több országjáró útjára, s a török portán tett látogatásaira is magával viszi. Az 1866-tól uralkodó, majd 1881 márciusában királlyá koronázott I. Károly is megerősíti az udvari titulust. Jellemző módon Szathmárit bízzák meg 1860-ban Havasalföld első modern térképének a kidolgozásával és ezer példányos sokszorosításával, majd ő rajzolja meg az ország királyi címerét is. Portréi és fényképfelvételei a román történelem ikonográfiájába kerültek, szakkönyvek és tankönyvek állandó illusztrációs anyagául szolgálnak.

A románság történetét jelentősen befolyásoló két kelet-európai háborúnak nem csak szemtanúja, de megörökítője és haditudósítója is Szathmári. Az első, a krími háború 1853-ban robbant ki, s tulajdonképpen orosz részről a török-uralom visszaszorítását célozta. Ennek során az orosz csapatok megszállták Moldvát és Havasalföldet is. A nyugati hatalmak azonban a törököket támogatták, s így az oroszoknak rendre visszakozniuk kellett. A fejedelemségekből is kénytelenek voltak kivonulni, helyükre átmenetileg osztrák csapatok érkeztek. Majd az 1856-os békekötéskor Moldva megkapta Dél-Besszarábiát. Szathmári főleg a Duna-menti harcokat követte figyelemmel, 1854 áprilisában Szilisztránál készített számos felvételt a hadoszlopokról, táborokról, vezérkarokról s egyes tisztekről. Végül felvételeit egy kétszáz képet felölelő albumban összegezte, s ezt kiküldte az 1855-ös párizsi világkiállításra. Az album egyes példányait eljuttatta a kor vezető uralkodóinak, így III. Napóleonnak, Viktória királynőnek, Ferenc Józsefnek, akik mind kitüntetéssel ismerték el a jeles munkát. Az utolsó nagy orosz–török háború 1877–1878-ban zajlott, a románok függetlenségi háborúként is emlegetik. Ennek ezúttal is a célja a török uralom visszaszorítása volt. Az orosz csapatok megint átvonultak Románián, s a Duna mentén fejlődött fel a frontvonal. Románia is hadat üzent a portának, majd május 9-én

kinyilvánította függetlenségét. Főleg Plevnánál és Grivicánál folytak hősi csaták. Az uralkodó az események megörökítésére nemcsak Szathmárit, hanem több művészt is felkért, köztük a legnagyobbnak tartott román festőt, Nicolae Grigorescut. Ezek egy egészségügyi alakulathoz csatlakozva az események közelében tartózkodhattak. Szathmári rajz-vázlatokat és fényképeket készített az eseményekről. Egy lipcsei és egy londoni képslapon tudósított is a csatáról, ezeket a felvételeket könyvformában közölték. Így Szathmári tekinthető az első romániai haditudósítónak.

Szathmári még a művészi kiállítások terén is úttörő volt Bukarestben. 1848 májusában ő rendezte a legelső, eladással egybekötött képkiallítást a havasalföldi fővárosban, majd ugyanott részt vett a román művészek első közös tárlatán, melyre 1864 februárjában került sor.

A korabeli Kelet és Nyugat határán fekvő román főváros igen nagy szabadságot biztosított az idegen állampolgárságú művészeknek. Szabadon utazhatott akár több hónapra is Keletre és Nyugatra. Keleti útjai főleg a Török Birodalomba, s a jórészt az ehhez tartozó arab világba vezettek 1850-ben, 1861-ben és 1872-ben. Eljutott Perzsiába, sőt Kínába is, egyes feltételezések szerint Szibériáig vándorolt. Mindenütt vázlatfüzetet hordott magával, utóbb fényképező felszerelést is. Ha valami érdekességet látott, rögtön megörökítette. Az 1870-es években keletkezett képei egy részén feltüntette, hogy a kínai Talifu herceg udvari festője és fényképésze volna. 1881-ben a bolgár fejedelem felkérésére az éppen felszabadult ország érdekességeit rögzítette 42 akvarellen. Mondhatni e képekkel mutatkozott be az ország Európának. Ugyanakkor Szathmári szorgalmasan részt vett a nagy nyugat-európai kiállításokon. Többször megfordult Bécsben, Párizsban, Londonban. Ismételten kitüntették bemutatott munkáit. De ugyanakkor tanult is, főleg a fényképezés terén tökéletesítette szaktudását. Az 1870-es évek közepén akvarellejt Európa nagyvárosaiban szándékozik kiállítani, 1875 nyarának folyamán pedig a legdivatosabb európai fürdőhelyen, Marienbadban készít portrékat, s itt az özvegy svéd királynét is lefesti. Munkájáért aranyérmét kap.

Bukaresti sikeres pályafutását mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy 1867-ben megvásárolta a Biserica Enei utcában egy emeletes házat, ahol műtermet rendez be, az emeleten egész kis múzeumot létesít régi bútorokkal, fegyverekkel, értékes festmények eredeti és másolt példányaival. E házban bérlőként Mihai Eminescu, a legnagyobb román költő lakik egy ideig, s átmenetileg befogadja műtermébe Nicolae Grigorescut. Megfordul itt maga az uralkodó is, elismeréssel nyilatkozva a látottakról. A családi élete azonban meglehetősen bonyolultul alakul. Még nem sikerült kibogozni házasságai és válásai teljes történetét. Első feleségétől elválva 1858-ban feleségül vesz egy Bukarestben dolgozó német nevelőnőt, Ritzdörfer Jeanette-et. E házasság is válással végződik. A további élettársak: Hahn Elise (†1889), Böttger Charlotte (†1916) és Florescu Elena. Egyetlen gyermeke a drezdai származású Böttger Charlotte-tól született 1871-ben, aki a Károly Sándor keresztneveket kapta, s utóbb festőművész lett.

Bármennyire is sikeresen alakult a művész bukaresti sorsa, nem feledkezett meg erdélyi és magyar kötődéséről. 1855-től rendszeresen támogatta a bukaresti Koós Ferenc vezette református egyházat, adakozott a templom harangjára. Tagja lett a megalapított Hunnia Magyar Olvasóegyletnek, s az 1858-ban felállított nyomdája részére magyar betűket is hoztatott, s ott sokszorosította a *Bukaresti Magyar Közönyt*. Édesanyját magához vette, s 1857-ben ott is temették el Koós Ferenc szolgálatával. Több alkalommal Erdélyben járva felkereste a rokonságát. Figyelemmel követte az erdélyi sajtót. Bizonyára egy újsághírből jutott tudomására 1857-ben, hogy mozgalom indult egy erdélyi múzeum felállítására gróf Mikó

Imre vezetésével. Úgy érezte, hogy ez egy jó lehetőség volna hazatérésére, mint múzeum-igazgató sokat segíthetne, s nagy gyűjteményét is biztonságba helyezhetné. 1857. augusztus 28-án levelet írt Mikó Imrének. Ebben bemutatja önmagát és gyűjteményét. Hangsúlyozza, hogy nemcsak festő, hanem a természettanban is jártas, s az archeológiát Olaszországban tanulta. Anyanyelvén kívül a német, francia, angol, olasz, spanyol, portugál, latin, görög, oláh és török nyelvben is „jártas”. Képgyűjteményében olyan mesterek művei találhatók, mint Titian, Corregio, Parmeggianino, Perugino, Caracci, Salvator Rosa, Carlo Dolce, Michel Angelo de Caravaggio, Guido Reni, Dominichino, Murillo, Tiepolo, Van Dyck, Hemskerck, Dürer, Kranach olaj-, akvarell és pasztellképei.

„Gyűjteményeimet, mint mondám, hazámnak adom, nem kérvén egyebet érte, mint az igazgatói állomást, s egy csekély megtérítést rokonaim számára, vagy azon esetben, ha netalán egészségem nem engedné e hivatalt folytatnom, egy csekély nyugpénzt, mit meghatározni egyedül Excellenciád és a haza bölcs belátására bíznek.”²

Ma már kétségesnek kell tekintenünk, hogy a felsorolt híres festők mindegyikének eredeti műve lett volna meg a Szathmári gyűjteményében, valószínű, hogy egy részük másolat volt. Így is szép bizonyága a művész hazaszeretetének ez a levél. Nem ismerjük Mikó válaszát. Még két év telt el az Erdélyi Múzeum-Egylet megalakulásáig, s akkor Brassai Sámuel került a múzeumóri tisztségbe. Szathmári aligha felelt volna meg a kolozsvári elvárásoknak, egy művész nehezen tudta volna azt az apró munkát vállalni, ami egy múzeumalapítás körül adódik.

Kolozsvárra így sem haragudott meg Szathmári Pap Károly. Mikor 1874-ben európai körútra indult, első állomásként Erdélyben mutatta be akvarell- és olajképeit. November 27-én érkezett Kolozsvárra. A híradások szerint egy londoni kiállításra összeválogatott képeit fogja szülővárosában bemutatni. A kiállítást november 29-én, vasárnap nyitják meg a Redutban. Mintegy 60 akvarellképe nagy elismerést kelt. K. Papp Miklós *Egy magyar festő külföldön* címmel közöl tárcacikket lapjában a tárlatról. Ebből idézünk:

„Az akvarell-festészetnek technikája sokkal nehezebb, mint az olajfestészeté, mert ha olajban egy rész a másikkal nem talál, annyiszor lehet reá festeni, ahányszor tetszik, amíg ízlése szerint sikerül; de az akvarellnél biztos kézzel kell tenni a színt, azon változtatni nem lehet, s így nagy technikai ügyesség s gyakorlottság kívántatik, melyet Szathmári nemcsak bír, de igazi virtuozításra is emelt. Fantáziája meglepő gazdag. Az előnkbe rakott képek között egyetlen egy sem volt, melyen az tűnt volna ki, hogy a művész bár csak részletekben ismétli magát. Valamennyi háttér különböző, s két egyformát, azt hiszem, nem lehet köztük találni. És mit mondjak színeiről? Ezekhez valódi érzék kell. Elevenek, hatásteljesek minden árnyalatban. Románia Kelet tőszomszédságában – sőt helyesebben szólva – Keletbe szinte beleolvadva, a természet egészen más színekben mutatkozik. Mintha örökös nap sütne, az észak köde nem tesz szürkévé semmit. A népviselet is ilyen színgazdag, s ezeknél Szathmári barátunk fantáziája valóban meglepő.”³

² A levelet közli: Kelemen Lajos: Művészeti adatok az Erdélyi Múzeum-Egyesület irománytárában. *Művészet* 1912, 218–227. In: Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1982, 293–300.

³ *Magyar Polgár* 1984. dec. 6. (279. szám).

A híradásokból az is kiderül, hogy a kiállítás alatt a művész szorgalmasan fest. Anyai megrendelést kapott, amennyi legalább egy hónapot igényel. Meg szeretné örökíteni a városkörnyéki népviseletet is. December 7-én bezárják a kiállítást. A művész képeivel pár napra átmegegy Nagyenyedre. Ott is sikert arat. Karácsonykor már újra Kolozsvárt van. A Biasini Szállóban lakik, s itt van műterme is. A *Magyar Polgár* című lap kiadóhivatalában kiállítja legújabb festményét, a „torockói magyar lány”-t. Elég nehezen sikerül új helyiséget találni a kiállítás számára januárban: a Belső Közép (utóbb Deák Ferenc) utcai Adler-házban. Itt, a Minorita utcán alul fekvő saroképületben meglehetősen szerény körülmények közt január 1. és 10. között a Kolozsvári Jótékony Nőegylet leányárvaháza javára állítja ki a képeket. A *Kelet* című napilap részletesen elemzi az alkotásokat. Különösen a magyar tárgyuakat emeli ki (szegedi pór, alföldi kanász, torockói lány). Rámutat:

„Legszerencésebb az emberi egész alakok csoportosításában, népes jelenetek ábrázolásában, a típusok, különböző jellemekek hű visszatükrözésében, s ezekhez az illő háttér megalkotásában: ilyenmű képei egytől egyig élnek, s igen kellemes benyomást tesznek a nézőre.”⁴

A sok megrendelésnek köszönhetően a művész még hónapokig Kolozsvárt dolgozik. Március 13–15-én Marosvásárhelyre, április 25-én és 26-án Désre, illetve Szamosújvárra viszi képeit bemutatni. Végül május elején távozik a városból Arad felé tartva. Onnan Temesvárra is ellátogat május közepén. Nincs hírünk arról, hogy a tervezett nagyváradí és pesti kiállításra sor került-e, viszont a nyarat Marienbadban töltötte a fürdővendégek megörökítésével. Csak október közepén tért haza Bukarestbe. Budapesti bemutatkozására 1881 tavaszán került sor a Műcsarnok kiállításán. A 98 kép elismerést aratott, főleg az olyan keleties hangulatú képek voltak hatásosak, amelyek egy alig ismert világról hoztak hírt: Vásár Buzáuban, Baromvásár Bukarestben, Román cigányok, Bukaresti tejeslány, Román nő Mehádiáról, A román király utazása a hegyek között, néhány háborús jelenet. A képek közül kettőt az Országos Képzőművészeti Társulat is megvásárolt, s a brüsszeli kiállításra küldött Benczúr Gyula, Böhm Pál, Gyárfás Jenő, Mészöly Géza, Than Mór és Vastagh György alkotásaival együtt.

A művész utolsó éveiről nem sok adat maradt fenn. Az 1970-es évekig még halála ideje is kérdéses volt. Az 1880-as évek elején bezárta fényképész-műtermét, s utána már csak néha festegetett. Fiát azonban még be tudta vezetni a művészetbe. 1887. június 3-án halt meg. Árvay Árpád bukaresti újságíróé az érdem, hogy felkutatta sírját a bukaresti lutheránus temetőben, ahova június 5-én nyugalomra helyezték. A sírban nyugodott már egyik felesége, Hahn Elise 1889 óta, s ide helyezik nyugalomra fiának anyját, Böttger Charlotte-ot 1916-ban, majd fiát is 1933 decemberében, de csak ennek a neve található a feliraton. Szathmári halála előtt pár nappal vette fel a román állampolgárságot, de magát mindig magyarnak vallotta. Fia viszont már az Alexandru Satmary nevet használta, s románként szerepelt. Házát vásárolt az 1913-ban Romániához csatolt Dél-Dobrudzsában, Balcic településen, s az itteni művésztelep egyik megalapítójának számít. Itt készültek legjobb impresszionista képei. Az értékes családi gyűjtemény Alexandru özvegye, Ortansa Satmary kezére került, aki részben eladogatott belőle, de még az 1940-es évekig egyben tartotta. A művész egykori házat a második világháborúban bombatalálat érte, s a még meglévő értékek, irományok ekkor elpusztultak.

⁴ Szathmári P. Károly képei. In: *Kelet* 1875. jan. 8–10.

Szathmári helyét, szerepét a román művészettörténetben Gheorghe Oprescu bukaresti egyetemi tanár jelölte ki több műtörténeti kötetében, s önállóan is megjelent dolgozatában, valamint egy albumban. Többször rámutatott, hogy a román festészet „meghatározó egyénisége” volt, bukaresti letelepedésével új korszak kezdődik a román festészetben. Ő honosította meg és tette népszerűvé a Kárpátokon túl az akvarelltechnikát. Oprescu, s nyomában több román munka következetesen a Carol Popp de Szathmáry névalakot alkalmazza, sőt román származását emlegetik. 1970 körül Árvay Árpád kezdett a Szathmári-örökség után kutatni, a művész életének több bukaresti mozzanatát sikerült felderítenie, majd 1973-ban megírta a művész életregényét is *Szélsodorta falevél*⁵ címmel. Szathmári fényképészi pályáját Miklósi Sikes Csaba dolgozta fel 2001-ben megjelent kötetében. Az első magyar nyelvű életrajzi és művészettörténeti összefoglalást Murádin Jenőnek köszönhetjük.

Felhasznált irodalom

- Árvay Árpád: Szathmári Pap Károly sírja. In: *Előre* 1970. dec. 27.
- Árvay Árpád: *Szélsodorta falevél*. Szathmári Pap Károly regényes élete. Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest 1973.
- Árvay Árpád: Művészet és emberség. In: uő: *Elődök példája*. Múlt századi művészek a magyar–román kapcsolatok elmélyítéséért. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1973, 69–99.
- Árvay Árpád: Az ismeretlen Szathmári. In: *A Hét* 1973. jún. 29., júl. 6., júl. 13.
- Árvay Árpád: *Artă și omenie*. [Művészet és emberség.] In: uő: *Pilda precursorilor*. Ed. Kriterion, București 1975.
- Bíró Béla: Szathmáry Pap Károly (1812–1887). In: *Erdélyi Helikon* 1943, 699–706.
- Dani János: Adatok Szathmári Pap Károly gyermekkoráról és diákéveiről. In: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Bukarest–Kolozsvár [1957], 198–206.
- Erdély képekben*. Kiadja Szathmári Pap Károly. [1–7.] füzet. Kolo’svárt [1841–1843].
- Herepei János: *A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988, 440–451.
- Kelemen Lajos: Művészeti adatok az Erdélyi Múzeum-Egyesület irománytárában. [Szathmári 1857-es levele Mikó Imréhez.] In: uő: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1982, 293–300.
- Koós Ferenc: Az oláh fejedelem magyar festésze. In: *Hazánk s a Külföld* 1865. okt. 8. 641–642.
- Koós Ferenc: *Életem és emlékeim*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1971, 241.
- K. Papp Miklós: Egy magyar festő külföldön. In: *Magyar Polgár* 1874. dec. 6.
- Miklósi-Sikes Csaba: Szathmári Pap Károly, a Román Fejedelemség udvari fényképésze és festőművésze. In: uő.: *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839–1916*. Székelyudvarhely 2001.
- Murádin Jenő: *Szathmári Pap Károly*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár [2003].
- Muşlea, Ion: Un album ardelenesc al pictorului Szathmári (1841) [Sz. festőművész egy erdélyi albuma.] In: *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918–1928*. Vol. II. Bucureşti 1929, 1185–1195.
- Oprescu, G[heorghe]: *Carol Popp de Szathmáry desinator (1811–1888)*. [C. P. Sz. mint rajzművész]. Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii literare, seria III. tom. X. (1940–1941) nr. 2.
- Oprescu, G[heorghe]: *Pictorii din familia Szathmáry*. [Festők a Sz. családból.] In: *Analecta*. Univer-sitatea din Bucureşti. Institutul de Istoria Artei. Vol. I. 1943, 35–96.
- Oprescu, Gh[heorghe]: *Szathmáry*. Editura de Stat, [Bucureşti 1953.]
- Szathmáry P. Károly képei. In: *Kelet* 1875. jan. 8., jan. 9., jan. 10.
- Szathmári Pap Károly erdélyi országgyűlési arcképcsarnoka 1842. Közzéteszi Murádin Jenő. [METEM és Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány], Budapest 2008.

⁵ Árvay Árpád: *Szélsodorta falevél*. Szathmári Pap Károly regényes élete. Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest 1973.